

BÖLÜM 5

HOCALI SOYKIRIMI'NDAN 7 HAZİRAN 1992 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNE KADAR AZERBAYCAN'DAKİ SİYASİ ÇALKANTILAR¹

Fadime TOSİK DİNÇ²

GİRİŞ

Büyük Selçuklu Devleti döneminde Türk hâkimiyeti altına geçen Karabağ, Azerbaycan'daki Kür ve Aras ırmakları ile Ermenistan sınırları içinde bulunan Gökçe Gölü arasında Ağdam, Terter, Yevlah, Fuzuli, Beylegan, Kubatlı, Cebrail, Mingeçevir, Ağcabedi, Hocavend, Şuşa, Hankendi, Laçın, Kelbecer, Hanlar, Gorus, Akdere, Berde, Zengezur ve Hadrut reyonlarından³ oluşan 18.000 km²lik bir yüzölçümüne sahip bölgenin ismidir. Azerbaycan ile Ermenistan arasında uzun yıllardır sorun kaynağı olan ve uluslararası camianın da gündeminde uzunca zaman yer etmiş bulunan ve 1920 yılında dillendirilmeye başlanan Dağlık Karabağ (Yukarı Karabağ) ise Karabağ coğrafyasının 4392 km²lik bir alanını oluşturmaktadır. Bu alanın içerisinde Hankendi merkez olmak üzere Şuşa, Akdere, Hocavend, Askeran rayonları bulunmaktadır. Karabağ toprakları günümüzde Azerbaycan, Ermenistan ve İran topraklarını kontrol edebilecek stratejik bir noktada bulunması nedeniyle jeopolitik öneme sahiptir (Attar, 2005; Aslanlı, 2015).

Sıcak denizlere ulaşma politikasını 18. yüzyılda uygulamaya koyan Çarlık Rusya, 1803-1805 yılları arasında gerçekleştirdiği askeri ve siyasi faaliyetler sonucunda Kafkaslarda hâkimiyet sahasını genişleterek Karabağ Hanlığı'nı tamamen kendi topraklarına bağlamıştır. Ruslar 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay ve 14 Eylül 1829 tarihli Edirne antlaşmaları ile İran ve Doğu Anadolu coğrafyasında yaşayan Ermenileri Dağlık Karabağ'a göç ettirirken burada yaşayan Türkleri de farklı topraklara yerleştirerek, bölgede Türkleri azınlık durumuna düşürmeye çalışmıştır. Rusların bu çabaları günümüze kadar uzanan problemlere zemin hazırlanmış-

¹ Bu çalışma, 2-4 Haziran 2022 tarihleri arasında Bakü'de düzenlenen İNCOSOS VII Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulan "Hocalı Soykırımı Sürecinde Azerbaycan'daki Siyasi Olayların Türk Basınına Yansıması" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve revize edilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi AD., ftosikdinc@gantep.edu.tr

³ Rayon: Azerbaycan'da ilçeden büyük, ilden küçük idari birimi ifade etmektedir.

tır (Yeşilot, 2008; Ahmedov, 2017). Bölgenin demografik yapısı üzerinde yapılan bu değişiklik neticesinde cesaretlenen Ermeniler, Şubat 1905 yılında Bakü, Karabağ başta olmak üzere diğer Azerbaycan kentlerinde masum halka karşı katliamlara başlamışlardır (Acaloğlu, 2021; Cabbarlı, 2021). Katliamlar 1906 yılının Temmuz'una kadar devam etmiştir. Mart 1918'de yeniden Azerbaycan Türklerine karşı Ermeni saldırıları başlamıştır (Ahmedov, 2017; Yıldız Özkahraman, 2015). 18 Mart'ta Bakü Bolşevik Ermeni liderlerinden Şaumyan tarafından işgal edildiği gibi Ermeniler Bakü'de 30 Mart-1 Nisan 1918 tarihleri arasında 12 binden fazla Azerbaycan Türkünü katletmişlerdir.

28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, diğer Güney Kafkasya Devletleri gibi, Osmanlı Devleti arasında 4 Haziran 1918'de Batum Antlaşmasını imzalanmıştır. Antlaşmanın 4. maddesi ile Azerbaycan Hükümeti istediği takdirde Osmanlı Hükümeti silah kuvvetiyle yardımda bulunabilecekti (Tosik Dinç, 2015).

Azerbaycan, antlaşmanın bu maddesine dayanarak Bolşevik Ermeni-Rus işgali altındaki topraklarını kurtarabilmek için Osmanlı Devleti'nden yardım istemiş, bunun üzerine Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa, Kafkas İşlam Ordusunun kurulmasına karar vermişti. Ordunun komutanlığına da üvey kardeşi Yarbay Nuri (Killigil) Bey'i görevlendirmiştir. Rütbesi tümgeneralliğe yükseltilen Nuri Paşa'ya Padişah V. Mehmet Reşat tarafından Kafkaslarda Padişah adına siyasi ve askeri faaliyetlerde bulunabileceğini bildiren bir de ferman verilmiştir (Aydemir, 1972). Nuri Paşa, 25 Mayıs 1918'de Gence'de halkın sevinç gözyaşları ile karşılanmıştır (Keykurun, 1998). Hızlı bir şekilde Kafkas İşlam Ordusunu kurup Bakü yolunu açmak için muharebelere başlayan Nuri Paşa, Temmuz 1918'de Aksu, Kürtemir, Şamahı'yı ele geçirmiştir. 5 Ağustos'ta Bakü'ye ilk taarruz yapılmış, nihayet 15 Eylül'de Bakü'yü savunan Ermeni, Rus ve İngilizlerin direnişi kırılmış ve şehir teslim alınmıştır (Şimşir, 2011; Dinç, 2021). Ancak Kafkasyada yaşanan bu gelişmelerin ardından Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzalamış ve Türk askerleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu yeni gelişme Ermenilere Azerbaycan'da özellikle de Karabağ coğrafyasını ele geçirmek için faaliyetlere başlamasına fırsat vermiştir. Azerbaycan Hükümeti de bu durumu dikkate alarak 29 Ocak 1919'da Şuşa, Cavanşir, Cebrayıl ve Zengezur kazalarını içine alan Karabağ Geçici Genel Valiliğini oluşturmuştur. Ermenistan, Karabağ Genel Valiliğinin oluşturulmasına itiraz etmiş, Azerbaycan Hükümeti, Ermenistan Hükümeti'nin itirazının yersiz olduğunu ve bu arazilerin Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası olduğunu bildirmiştir. Karabağ her iki ülke arasında sorun olmaya devam etmiş ve Ermeniler Şuşada 22 Mart 1920'de bir katliam daha gerçekleştirmişlerdir. Ermenilerin Karabağ'da gerçekleştirdiği katliam Rus işgali sırasında ülkenin kuzey sı-

nırlarının korunmasını zorlaştırmış ve bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin de sonunu hızlandırmıştır. Neticede 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Devletinin toprakları Kızıl ordu tarafından işgal edilmiştir (Nesibli, 2021; Cabbarlı, 2021).

HOCALI SOYKIRIMINA KADAR AZERBAYCAN-ERMENİSTAN ARASINDA DAĞLIK KARABAĞ SORUNU

Sovyet Rusya, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ı işgal edip sovyetleştirdikten sonra 12 Mart 1922'de Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonunu kurmuştur. 13 Aralık 1922'de bu federasyon Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine (SSCB) katılmıştır (Ekici, 2020). Sovyet Rusya, bir federasyon çatısı altında birleştirdiği üç devletin birbirleri ile ilgili sorunları çözmek ve toprak taleplerini karşılamak yoluna gitmiş, Azerbaycan'ın topraklarından bazı bölgeleri Ermenistan ve Gürcistan'a vermiştir (Acaloğlu, 2021; Aslanlı, 2015; Mehmetov, 2009). Ayrıca Ermenistan ve Azerbaycan arasında ihtilaf konusu olan Dağlık Karabağ meselesini de çözmeye yoluna gitmiş ve bu meselede Ermenistan'ı tamamen küştürmediği gibi Azerbaycan'ı da kısmen de olsa memnun etmek amacıyla 7 Temmuz 1923'te Azerbaycan'a bağlı kalmak kaydıyla, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayetini kurmuştur (Cabbarlı, 2021). Sovyet Rusya, Dağlık Karabağ'ı muhtar bir vilayet haline getirerek, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki anlaşmazlığı askıda tutmuştur. Böylece her iki ülkeye de Dağlık Karabağ üzerinde hâkimiyet kurmak için Moskova ile iyi geçinmek zorunda olduklarını hatırlatmak istemiştir.

Bölgedeki Ermeniler, 1929 yılından itibaren Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması amacıyla gösteriler yapmaya başlamışlardır. 5 Aralık 1936'da Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin, Stalin'in direktifi ile dağıtılmasının hemen ardından Ermenistan Hükümeti, bölgenin Ermenistan'a bağlanması taleplerini Moskova'ya bildirmiştir. Ancak bu talep Stalin tarafından reddedilmiştir (Yıldız Özkahraman, 2015; Ekici, 2020). Ermenistan 1945 yılı Eylül ayında bu talebini nüfusu gerekçe göstererek yinelemiştir. Azerbaycan SSC Birinci Sekreteri Mir Cafer Bağırov, bu durum üzerine Ermenilerin Dağlık Karabağ ile ilgili öne sürdüklere bilimsel ve tarihî iddiaların hiçbir tutarlılığının olmadığını belirtmiş ve "Biz Ermenistan SSC'nin Dağlık Karabağ talebine karşı değiliz. şuşa hariç, Dağlık Karabağ Ermenistan'a verilebilir; ama bir şartla: Ermenistan'daki Azerbaycanlıların oturdukları topraklar, Gürcistan'a verilmiş Borcalı ile Rusya'ya bağlı Derbend bölgeleri de Azerbaycan'a verilmelidir." şeklinde cevap vermiştir (Mehmetov, 2009). Bunun üzerine mesele kapatılmışsa da 1915 Sözde Ermeni Soykırımının 50. yılında Ermenistan'da yapılan anma törenleri esnasında Azerbaycan ve Türkiye'den toprak taleplerinde bulunulmuş, Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan

Türklerinin binlercesi de Ermenistan'dan çıkarılmıştır. Bu olaylar üzerine Dağlık Karabağ'da Ermeni-Türk çatışması yeniden başlamış ve bu çatışmalar 1967-1968 yılları boyunca devam etmiştir (Cabbarlı, 2021; Yıldız Özkahraman, 2015).

Ermenilerin yıllarca neticesiz kalan bu istekleri 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Mihail Gorbaçov'un Perestroyka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) dönemini başlatması ile tekrar gündeme gelmiş, Ermeniler çalışmalarına hız vererek 1985'te Marsilya'da bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıda Dağlık Karabağ'ın, Ermeni yurdu olduğu tekrarlanmıştır. Ermeniler Marsilya toplantısı sonrası Dağlık Karabağ sorununu dünya kamuoyu gündemine getirmişlerdir. Ayrıca 18 Kasım 1987'de Gorbaçov'un Ermeni danışmanlarından A. Aganbergian'ın Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a katılması gerektiğini açıklaması ve diasporanın da desteği ile dünya kamuoyunu etki altına almışlardır. 18 Şubat 1988'de, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Kurulunda Gorbaçov'un, milliyetler meselesinin de ele alınmasını istemesi, Dağlık Karabağ Ermenilerini harekete geçirmiş ve 20 Şubat'ta 110 Ermeni ve 30 Türk vekilin oluşturduğu Dağlık Karabağ Sovyetinde⁴, Türk vekillerinin katılmadığı toplantıda Ermenistan'a katılma kararı alınmıştır. Moskova yönetimi, 21 Şubat'ta Ermenilerin bu kararı reddetmiştir. Bunun üzerine 22 Şubat'ta ilk defa bölgedeki Türk ve Ermeni ahali arasında ortaya çıkan çatışma, toplu kargaşa biçimini almış, 2 kişi ölmüş ve 19 kişi de yaralanmıştır (Cabbarlı, 2021; Yıldız Özkahraman, 2015).

Erivanda da büyük katılımlı gösteriler ve Türklere saldırılar başlamış, Moskova bölgeye askeri birlik göndermişse de olayların önünü alamamıştır. Bu arada Şubat ayı sonlarında Ermenistan'ın 20 ilinden Azerbaycan'ın Sumgayıt kentine 18.300 Azerbaycan Türkü göç etmeye zorlanmıştır. Bu süreçte 28-29 Şubat 1988 tarihleri arasında 26 Ermeni, 6 da Türkün öldüğü, 400'den fazla insanın yaralandığı Sumgayıt olayları meydana gelmiştir (Aslanlı, 2015; Seyyidova, 2014).

Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması yönünde çalışmalarına devam eden Ermenistan, 15 Haziran 1988'de parlamentoda Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a aitliği ile ilgili bir karar çıkarmıştır. Ardından Azerbaycan Yüksek Sovyeti, Ermenistan'ın bu kararının kabul edilmez olduğunu bildirmiştir. 12 Temmuz'da da Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti Sovyeti, Azerbaycan'dan ayrılma kararı almıştır. Azerbaycan Yüksek Sovyeti, bu kararı 13 Temmuz'da geçersiz ilan etmiştir. Moskova, 18 Temmuz'da Karabağ'da ekonomik sorunların olduğunu kabul etmiş, ancak bu sorunların Azerbaycan toprak bütünlüğü çerçevesinde halledilmesi gerektiğini bildirmiştir. Dağlık Karabağ'da olaylar kontrol edilmez bir hal almış, 28

⁴ Sovyet Birliği'ndeki cumhuriyetlerin yasama organlarının (parlamento) genel adıdır.

Temmuz'da merkezi hükümet Dağlık Karabağ'da olayları kontrol edebilmek için olağanüstü hal ilan etmiştir. Ancak olaylar kontrol edilemediği gibi, Ermenistan topraklarında yaşayan Türklere yönelik baskıların artmasına ve 7 Aralık'ta 110 bin Türk'ün Ermenistan'dan zorla göç ettirilmesine sebep olmuştur (Cabbarlı, 2021; Yıldız Özkahraman, 2015).

Olayların tırmanması ve silahlı çatışmaların başlaması üzerine SSCB Yüksek Sovyeti, 12 Ocak 1989'da Dağlık Karabağ Muhtar Vilayetini geçici bir süreliğine Azerbaycan'dan alarak Moskova'ya bağlamış ve 5 Rus, 2 Ermeni, 1 Türk'ten oluşan Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti Özel Yönetim Komitesi'ni kurmuştur. Komitenin, Dağlık Karabağ Ermenilerinin isteği yönünde bir yönetim sergilemesi üzerine 15 Eylül 1989'da Azerbaycan Yüksek Sovyeti almış olduğu kararla Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti Özel Yönetim Komitesini iptal etmiştir. Moskova da 28 Kasım'da Özel Yönetim Komitesini feshederek Dağlık Karabağ yönetimini yeniden Azerbaycan'a devretmiştir. Bu karardan memnun kalmayan Ermenistan Yüksek Sovyeti ise 1 Aralık 1989'da Dağlık Karabağ'ın ilhak edildiğini açıklayan bir kararname yayınlamıştır. 7 Aralık'ta Azerbaycan Yüksek Sovyeti Ermenistan'ın aldığı bu kararı kınamış ve Karabağ'ı yönetmek üzere Azerbaycan KP İkinci Sekreteri Viktor Polyaniçko'nun başkanlığını yaptığı bir Teşkilat Komitesi kurmuştur.

9 Ocak 1990'da Ermenistan parlamentosunun 1990 yılı bütçesini onaylarken ekonomik kalkınma planına Dağlık Karabağ'ı da dâhil etmesi yeniden olayları başlatmış ve çığırından çıkarmıştır. Moskova Ermenistan'ın bu kararını 10 Ocak'ta geçersiz kılmıştır (Cabbarlı, 2021). 15 Ocak 1990'da Dağlık Karabağ'daki "Özel Hal" idaresini "Olağanüstü Hal"e dönüştürerek, sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Bu arada Moskova, aynı gün Bakü'de de sıkıyönetim ilan etmiştir. Azerbaycan'daki millî uyanışı ortadan kaldırmak amacıyla Bakü'ye asker yollamış ve 19 Ocak 1990 gecesi Kızıl ordu tankları Bakü'ye girmiştir. Kızıl ordu birlikleri 20 Ocak'ta "Kanlı Ocak" diye adlandırılan ve 131 kişinin ölümü ile neticelenen bir katliamı Bakü'de gerçekleştirdiği gibi, 24 Ocak 1990'da Azerbaycan Komünist Partisi Genel Sekreterliğine Ayaz Muttalibov'u atamıştır (Attar, 2005; İbadov, 2007).

1990 yılının başlarında Ermenistan ve Azerbaycan sınırında meydana gelen olaylar üzerine Moskova, her iki cumhuriyetin liderlerinden barış görüşmelerine başlamalarını istemiştir. Tiflis'te başlayan barış görüşmelerine rağmen olaylar devam etmiştir. Bu arada 19-21 Ağustos 1991 tarihinde Gorbaçov'a yönelik başarısız bir hükümet darbesi gerçekleşmiş, bunun üzerine Ermenistan, 23 Ağustos 1991'da yayınladığı bir deklarasyon ile bağımsızlığını ilan ederken Dağlık Karabağ'ı da Ermenistan toprağı saymıştır. 30 Ağustos 1991 tarihinde de Azerbaycan Yüksek Sovyeti, toplumun baskısı ile "Azerbaycan'ın Bağımsızlığı Aktını" onayla-

mak zorunda kalmıştır (Attar, 2005; şimşir, 2011). 2 Eylöl 1991’de Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermeniler, bağımsızlıklarını ilan ederek adlarını ‘‘Artsak Ermenistan Halk Cumhuriyeti’’ olarak değiştirmişlerdir. Bu karar Azerbaycan Anayasası’na aykırı olduğu için Azerbaycan parlamentosu bunu protesto etmiş ve kabul edilemeyecek olduğunu duyurmuştur (Cabbarlı, 2021).

Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan ile Ermenistan arasında silahlı çatışmaya dönüşmesi üzerine, 20 Eylöl 1991’de Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev aracılığı ile her iki ülkenin liderleri bir araya gelmiş ve 24 Eylöl’de bir anlaşmaya varılmıştır. Antlaşmaya göre Azerbaycan, Ermenistan’ın ulaşım yollarına koyduğu ablukayı kaldıracak, her iki taraf da tüm rehaneleri iade edecek ve Ermenistan da Dağlık Karabağ üzerindeki hak iddialarından vazgeçecekti. Varılan anlaşmaya rağmen Ekim ayında Ermeniler Türklere yönelik saldırılarını sürdürmüşlerdir. Bu arada Azerbaycan 18 Ekim 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye 9 Kasım 1991’de bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetini resmen tanımıştır. Ertesi gün de KKTC, Azerbaycan’ı tanıdığını ilan etmiştir (şimşir, 2011; İbadov, 2007).

20 Kasım 1991’de Azerbaycan ile barış görüşmelerinin yapılmasından rahatsız olan Ermeniler, barış görüşmelerini yürüten heyeti taşıyan helikopteri düşürmüşlerdir. Bu hadise imzalanan antlaşmayı geçersiz kıldığı gibi çatışmaların yeniden şiddetlenmesine neden olmuştur (Yıldız Özkahraman, 2015; Seyyidova, 2014). Azerbaycan Yüksek Sovyeti de 26 Kasım’da Ermenistan’a uygulanacak önlemleri görüşmek üzere olağanüstü bir toplantı yapmıştır. Toplantıda Dağlık Karabağ Muhtar Vilayetinin muhtar statüsünü feshederek doğrudan Bakü yönetimine bağlamıştır. Ermenistan ise bu kararı ‘‘savaş ilanı’’ sayarak, saldırılarını özellikle Dağlık Karabağ’ın merkezi olan Hankendi ve çevresi üzerinde yoğunlaştırmıştır (İbadov, 2007; Cabbarlı, 2021).

1992 yılının Ocak ve şubat aylarında Ermenilerin saldırıları neticesinde, birçok masum insan hayatını kaybetmiştir. Bu sebeple de Dağlık Karabağ meselesi, dünya kamuoyunda süratle çözümlenmesi gereken bir sorun olarak gündemdeki yerini almıştır.

HOCALI SOYKIRIMI ÜZERİNE AYAZ MUTTALİBOV’A KARŞI AZERBAJCAN’DA TEPKİLER VE MUTTALİBOV’UN İSTİFASI

Azerbaycan’da muhalefet, Türk köylerinin birer birer düşmeye başlaması ve Dağlık Karabağ bölgesinin tamamen Ermenilerin hâkimiyetine girmek üzere olmasından, Ayaz Muttalibov’u sorumlu tutmaya başlamıştır. En güçlü muhalefet hareketi olan Azerbaycan Halk Cephesi, 20 şubat 1992’de Muttalibov’u sert bir

dille uyararak 29 Şubat 1992 tarihine kadar istifa etmesini istemiştir. şayet istifa etmediği takdirde halkın fabrikalarda ve sokaklarda sivil direnişi başlatacağı tehdidinde de bulunmuştur. Halk Cephesinin Muttalibov'u istifası noktasında sert bir dille uyarması, Azerbaycan Devlet televizyonunda Halk Cephesi liderlerine karşı suçlamaların yapılmasına neden olmuştur (şimşir, 2011). Milliyet gazetesine açıklamalarda bulunan Ebulfez Elçibey'in öğrencilerinden Milli İstiklal Partisi Başkanı ve Millî řura⁵ (Ulusal Meclis) üyesi İtibar Mehmedov; "Ayaz Muttalibov, bir an önce istifasını vermezse Azerbaycan'ı çok kanlı günler bekliyor" demiştir. Ayrıca muhalefet ile Muttalibov arasında yaşanan bu gerginliğin bir iç savaş veya darbeye neden olacağı endişesi Bakü sokaklarında konuşulmaya başlanmıştır (Beşiroğlu, 25.02.1992).

Azerbaycan'da siyasi gerginlik yaşanırken cephede de Ermenilerin yoğun saldırıları artmıştır. Ermeniler, Rusların 366. Rus Motorize Alayının da desteğiyle 25-26 Şubat 1992'de 7.000 kişinin yaşadığı Hocalı'yı, işgal etmişlerdir. Hocalı'da; 106'sı kadın, 83'ü çocuk ve 70'i yaşlı olmak üzere resmi rakamlara göre 613 kişi hunharca öldürölmüştür. Ayrıca 487 kişi yaralanırken, 1275 kişi esir alınmış ve 150 kişiden de bir daha haber alınamamıştır. Geri kalanlar ise büyük zorluklarla canlarını kurtarabilmiştir (şihaliyev, 2004; Cabbarlı, 2021). Hocalı'da yaşanan bu soykırım, muhalefetin Muttalibov'a karşı daha da sertleşmesine neden olmuştur.

Türkiye Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin, 28 Şubat-6 Mart 1992 tarihleri arasında Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Ukrayna'yı kapsayan resmi bir ziyarete çıkmış, ziyaretin ilk günü olan 28 Şubat'ta Bakü'ye gelmiştir. Bakü'de Dışışleri Bakanı Hüseyin Sadıkov, Başbakan Hasan Hasanov, Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov ile görüşmüştür. Görüşmelerde Karabağ bunalımı ele alınmış, son zamanlarda Karabağ'da meydana gelen olayların genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Görüşmelerde Muttalibov, Karabağ ile ilgili olarak "2-3 ayda birçok Azerbaycan kentini kaybettik, Hocalı'da bin kişi Ermeniler tarafından öldüröldü. Acımız büyük" demiş, isim vermeden Halk Cephesini eleştirmiştir.

Hikmet Çetin, Bakü'de Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey ile de görüşmüş ve Elçibey görüşmede; "Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerbaycanlıların durumu oldukça ağırlaşmıştır. Havadan yardım alan Ermeni terörüne dayanmak imkânsız hale gelmiştir. Meselenin politik bakımdan halli gün geçtikçe güçleşmektedir. Ermeniler açıkça terör yoluyla silahsız halkı kırarak Azerbaycan topraklarını işgal etmektedir" dedikten sonra hükümetin ve Muttalibov'un Azerbaycan Millî Ordusunun kurulmasını engellediklerini, oysaki Ermeni terörünü caydırmanın yegâne yolunun Azerbaycan'ın kendi ordusuna sahip olması gerektiğini ifade et-

⁵ Sürekli çalışma halinde olan, yasama yetkisi bulunan 50 üyeli küçöltölmüş parlamento.

miştir (şimşir, 2011). Hocalı Soykırımı'nın ardından yapılan bu seyahat, daha önceden planlanmış olsa dahi çok anlamlıydı ve Hikmet Çetin ile birlikte Bakü'ye gidecek olan gazeteciler Bakü'deki durumu daha yakından görme imkânına sahip olmuşlardır. Türk gazeteciler, hem yetkililer ile hem de halk ile görüşüp Bakü'nün nabzını tutmuşlardır.

Hocalı'yı ele geçiren Ermenilerin kentte soykırım gerçekleştirdiği haberi Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov tarafından bir süre saklanmışsa da haber Azerbaycan'da duyulunca halkta büyük bir infial yaratmış, bu arada 29 Şubat'ta Hocalı'da hayatını kaybedenler adına 3 gün süreyle millî yas ilan edilmiştir (Üç Gün Yas, Türkiye, 29.02.1992). Ancak yas ilanı bile Rus yanlısı bir siyaset güden ve katliama seyirci kalmakla suçlanan Muttalibov'a karşı tepkilerin artmasını engelleyememiştir. Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey, Hocalı'da yaşanan soykırım sonrası yaptığı açıklamada Karabağ'da yaşananların Muttalibov yönetiminin aczinin sonucu olduğunu ifade etmiş ve Muttalibov'un Azerbaycan halkını temsil etmeye manevi olarak yetkili sayılmayacağını, bu sebeple de derhal istifasını istemiştir (Halk Cephesi kaygılı, Milliyet, 29.02.1992; Muttalibov'a karşı gösteri hazırlığı, Türkiye, 01.03.1992). Hikmet Çetin'in 7 ülkeyi kapsayan gezisine katılan Nur Batur, "Karabağ'da savaş, Bakü'de kavga" başlıklı yazısında Türkiye siyasetinin Muttalibov ile Elçibey arasında sıkıştığını, bu sebeple belirlenemediğini ve Bakü'de Muttalibov'a karşı hoşnutsuzluğun arttığını yazmıştır (Batur, 01.03.1992).

Nur Batur, "Azerbaycan karışabilir, Ayaz Muttalibov'un koltuğu tehlikede" başlıklı yazısında Karabağ'daki olayların Azerbaycan'ı patlamaya hazır bir bomba haline getirdiğini, hatta Cumhurbaşkanı Muttalibov'un koltuğunun dahi tehlikeye girmesinin oldukça güçlü bir olasılık olduğunu, bu sorun karşısında en duygusal tepkilerin ise muhalefetteki Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey'den gelmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu yazmıştır. Batur, Bakü'de bulunan Türk heyetinin Azerbaycan içinde büyük bir patlamaya yol açmadan ateşkesin sağlanması yollarını arama çabasında olduğunu ve bu aşamada en akılcı yol olarak da Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanının hala geçerli olan girişimini Türkiye'nin uygun gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca Batur yazısında Dağlık Karabağ'daki gelişmelerin son birkaç ay içindeki çatışmalarda, tümü ile Ermenilerin eline geçecek noktaya nasıl geldiğini sormuş ve bunun sebebinin birkaç noktada toplandığını belirtmiştir. Birinci nokta olarak Ermenilerin 1988 yılından bu yana yoğun bir şekilde silahlanması ve düzenli bir ordu kurması, 1988 depreminden sonra batıdan muhtemelen Amerikan Ermeni lobisi ve Fransa'dan insani yardım kisvesi altında Ermenistan'a silah akmasını görmüştür. İkinci nokta olarak bölgede bulunan eski Sovyet ordusuna mensup birliklerin dağılması, eski Sovyet ordusundan Ermenilere cephane

ve silah satışı yapılmasını görmektedir. Diğer sebep ise Ermeniler hızla silahlanırken Muttalibov'un Moskova'ya güvenip bu vahim gelişmeler karşısında bir organize güç oluşturmamasını görmektedir. Batur, yazısının sonunda Türk Cumhuriyetleri gezisinin ilk durağı olan Bakü'deki havanın ve son derece kritik bir noktaya gelen Karabağ sorununun sürmesi nedeniyle herkesin aklının hala Dağlık Karabağ'da ve Bakü'de kalmasına yol açtığını belirtmiştir (Batur, 03.03.1992).

Ermeniler tarafından soykırım yapılan Hocalı köyünün muhtarı Elman Memedov Bakü'de bir basın toplantısı düzenlemiştir. Toplantıda; "Liderler bize durmadan bugün yarın gelip sizi kurtaracağız dediler, beklememizi söylediler, fakat gelmediler" demiş ve Ermenilerin saldırısında ailesinden de 22 kişinin öldüğünü gözyaşları içinde açıklamıştır. Konuşmasına devam eden Memedov; "Azerbaycan hükümetinin arkamızda olduğunu sanıyorduk. Bizleri yalnız bırakmayacaklarını umuyorduk, fakat hiç yardım gelmedi. Ne helikopter ne de hükümet tarafından gönderilen diğer yardımlar" demiştir (Yönetime suçlama, Milliyet, 04.03.1992). Memedov'un sözleri muhalefetin Muttalibov'a yönelik suçlamalarında ne kadar haklı olduklarını göstermektedir.

Hocalı şehitlerinin naaşları şehir merkezlerine getirilmeye başlanmış, parçalanmış şehit naaşlarını gören Azerbaycan halkı büyük teessür ve infial içinde gerekli savunma tedbirleri almayan Cumhurbaşkanı Muttalibov'u suçlamaya ve derhal görevden alınmasını istemeye başlamışlardır (Karabağ'da şehit olan Azerilerden 30'u daha törenle toprağa verildi, Türkiye, 04.03.1992).

Karabağ'da Ermeni çetelerinin saldırıları sürerken, nadiren toplanan ve asıl parlamento olan Azerbaycan Yüksek Sovyeti, bölgede durumu tartışmak için Halk Cephesi liderlerinden Rahim Gaziyev'in 3 Mart 1992'deki talebi üzerine 5 Mart Perşembe sabahı olağanüstü gündem ile toplanmıştır. Bakü'deki karışıklıklar üzerine Türk Cumhuriyetlerindeki gezisini tamamlayıp Ukrayna'ya gidecek olan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Başbakan Demirel'in isteği üzerine 5 Mart'ta Bakü havaalanına inmiş ve burada muhalefetle birlikte hareket eden Başbakan Hasanov ile yaklaşık bir saat süren baş başa bir görüşme yapmıştır (Şimşir, 2011; Batur, 06.03.1992; Çetin yine Bakü'de, Milliyet, 05.03.1992).

Yüksek Sovyet toplantısında Başbakan Hasanov bir koalisyon hükümetinin kurulmasını, bunun için de çok partili ve demokratik bir seçimin gerekli olduğunu belirtmiş ve Cumhurbaşkanı Muttalibov'un istifasını istemiştir. Hasanov'a milletvekillerinin ekseriyeti de katılmıştır. Halk Cephesi milletvekili Arif Hacıyev de zaman yitirmeden genel seçime gidilmesini ve koalisyon hükümetinin kurulmasının gerekli olduğunu söylemiştir (Beşiroğlu, 06.03.1992). Yüksek Sovyette kavgalar devam ederken Halk Cephesi önderliğindeki muhalif grup parlamento

binası önünde toplanarak Muttalibov'un istifa etmesi için gösteri yapmaya başlamıştır. Öğle saatlerinde kalabalık 20-25 bin kişiye ulaşmış, akşama doğru daha da artan göstericiler, parlamento binasını tamamen kuşatarak binanın bütün kapılarını tutmuştur (şimşir, 2011). Milletvekillerinin ve halkın tepkisi üzerine Yüksek Sovyet Başkanı Elmira Kafarova görevinden istifa etmiş, yerine Bakü Tıp Enstitüsü Başkanı Yakup Memedov getirilmiştir (Batur, 06.03.1992; Arvas, 06.03.1992).

Yüksek Sovyetin toplantısı bütün gece sürmüş, halk da gece boyunca gösterilerine devam etmiştir. Halk kalabalığı 6 Mart'ta yaklaşık 40 bin kişiye ulaşmıştır. Yoğun protestolara daha fazla direnemeyen Muttalibov, muhalefete bağlı milletvekilleri ile yaptığı görüşmeden sonra saat 15.15'te istifasını Azerbaycan Yüksek Sovyet başkanlık divanına vermiştir (şimşir, 2011; Batur, 07.03.1992; Bakü yönetimi çöktü, Cumhuriyet, 07.03.1992). Muttalibov, Yüksek Sovyette yaptığı konuşmada "görevini zor şartlar altında, elindeki imkânlar nispetinde en iyi şekilde yapmaya çalıştığını, vicdanen rahat olduğunu, hatalarının da olabileceğini; fakat halkın isteğine uyarak, kan dökülmesine mani olmak için istifaya karar verdiğini, bu talebin Âli Sovyet tarafından müzakeresiz kabul edilmesini rica ettiğini" ifade etmiş ve "kimseye kırgın olmadığını, görevde bulunduğu sırada incitmiş olduğu kimseler varsa onlardan özür dilediğini, Azerbaycan'dan ayrılmayacağını ve çok yorgun olması sebebiyle politikadan çekildiğini" söylemiştir.

Muttalibov'un konuşmasından sonra söz alan muhalefet milletvekilleri cesur ve medeni kararından dolayı onu tebrik etmişler ve yaptığı hizmetler için de teşekkür etmişlerdir. Yüksek Sovyet, Muttalibov'un istifasını oya sunmuş, 2 aleyhte oya karşı mevcut milletvekillerinin tamamı istifanın kabulü yönünde oy kullanmışlardır.

Muttalibov'un istifasının kabulünden sonra Yüksek Sovyet, Azerbaycan Anayasasınının 121/7 maddesi uyarınca yeni cumhurbaşkanı seçilinceye kadar cumhurbaşkanlığı görevinin Yüksek Sovyet Başkanı Yakup Memedov tarafından yürütülmesini kararlaştırmıştır. Ayrıca Yüksek Sovyet de, Muttalibov'un şahsı ve ailesinin dokunulmazlığının sağlanması, emekli maaşı olarak ayda 10.000 ruble maaş bağlanması, güvenliği için de 10 kişilik muhafız birliğinin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır (şimşir, 2011; Arvas, 07.03.1992).

AYAZ MUTTALİBOV'UN İSTİFASI SONRASINDA AZERBAYCAN'DA SİYASİ ÇEKİŐMELER

Ayaz Muttalibov'un istifa etmek zorunda kalması Azerbaycan'da "komünizmin gerçek ölüümü" olarak nitelendirilmiştir. Karabağda devam eden Ermeni saldırılarına rağmen Azerbaycan yönetimdeki değişiklik halkın moralini de yükseltmiş kutlamalar yapılmıştır (Beşiroğlu, 10.03.1992). Bu arada Azerbaycan kuvvetleri,

Ermenilere karşı bir harekât dzenlemiş ve Ermenilerin elinden pek çok Türk köyünü geri almaya başlamıştır (Arvas, 09.03.1992; Azerbaycan yönetimi sertleşiyor, Cumhuriyet, 08.03.1992).

Azerbaycan'da mevcut durumdan cıkış yolları aranmaya başlanmış ve Millî Şura, Muttalibov'un istifasının ardından yaptığı ilk toplantısında Başbakan Hasanov'u hükümeti yeniden kurmakla görevlendirmiştir. Hasanov'un oluşturacağı hükümetin Millî Şura tarafından desteklenebilmesi için özellikle İçişleri, Dışışleri ve Savunma Bakanlığı ile Devlet Güvenlik Teşkilatı (eski KGB) başbakana bağlanmıştır (Karabağ Katliamı, Milliyet, 08.03.1992; Arvas, 08.03.1992).

Azerbaycan Halk Cephesi ise ülkenin siyasi yapısının yeniden oluşturulması tartışmalarının başladığını belirterek Halk Cephesinin Başkanlık Divanını ve Cephe Meclisini toplamıştır. Yapılan toplantıda, ülkede devlet başkanlığı sisteminin, demokratik bir hayat teşkilinin yeni öğrenilmeye başlandığı bir sırada gelecek açısından büyük sakıncalar doğuracağı gerekçesiyle demokratik ülkelerde uygulanan parlamenter sisteme geçilmesi için çaba gösterme kararı alınmıştır (Azerbaycan'da muhalefet tam demokrasi istiyor, Türkiye, 10.03.1992). Milliyet gazetesine bir demeç veren Elçibey; "Halk diktatörü koltuktan aldı ama daha yapacak çok iş var her Őeyi bir anda yapmaksa çok zor, yeni yönetimi halk seçmeli, şu anda yeni yönetimi kuran Parlamento Başkanı Yakup Memedov unutmasın ki onun seçmek istediği yönetimi Halk Cephesi ve Millî Şura'da onaylanmalıdır" diyerek Azerbaycan'daki mevcut yönetime de uyarılarda bulunmuştur (ınar & Beşiroğlu, 12.03.1992). Siyasi istikrarın sağlanamadığı Azerbaycan'da Ermeni saldırıları da Ağdam Őehrine yoğunlaşmış ve Ağdam roketlerle yakılıp yıkılmıştır (Beşiroğlu, 13.03.1992; Dağlık Karabağ'da kanlı çarpışmalar, Cumhuriyet, 13.03.1992). Ağdam ateşler içinde yanarken Bakü'de Karabağ konusunda alınacak tedbirleri görüşmek üzere Komünist Parti'den 25, Halk Cephesi'nin de dahil olduğu muhalefetteki demokratik glerden 25 temsilcinin katıldığı 50 kişilik Millî Şura toplanmıştır. Toplantıda Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey, başta Ağdam olmak üzere Karabağ'a derhal silah ve yardım gönderilmesi konusunda karar alınmasını istemiştir (Azeri gençler feryat ediyor bize silah gönderin, Türkiye, 14.03.1992).

Cepheden kt haberler gelirken Azerbaycan'da siyasi istikrar bir türlü sağlanamamış, Başbakan Hasanov, Halk Cephesine koalisyon hkmetine katılmayı önermiştir. Halk Cephesi ise hkmete katılmak için bir takım koşullar ne srmmştr. Bu koşullar; yeni anayasa kabul edilene kadar devlet başkanlığının yürürlükten kaldırılması, yetkilerinin Yüksek Sovyet ve hükümet arasında paylaştırılması ve Yüksek Sovyet yetkilerinin de Millî Şura'ya devredilmesidir (Azeri milletvekillerince ihlal edildiği iddia edilen Kars Anlaşmasına yakın takip, Milliyet, 26.03.1992).

24 Mart'ta toplanan Yüksek Sovyet iki gün süren toplantısının son oturumunda eski bir Komünist Parti yetkilisinin Halk Cephesini sorumsuzlukla suçlayan konuşmasından sonra genel kurul salonunda gerginlik aniden artmış, milletvekilleri arasında küfürleşmeler, tartışmalar olmuştur. Kürsüye gelen Savunma Bakanı Rahim Gaziyev bir konuşma yaparak en kısa zamanda bir devlet başkanı seçilmesini istemiş ve Azerbaycan'daki bunalımın her dakika daha da derinleştiğini ifade etmiştir. Gaziyev'den sonra kürsüye gelen Halk Cephesi lideri Elçibey ise Gaziyev'in çağrısına uyulmamasını istemiş ve devlet başkanlığı seçiminin getireceği tehlikeleri anlatmıştır. Şiddetli tartışmaların yaşandığı oturumun sonunda devlet başkanlığı sisteminin geçici de olsa yürürlükten kaldırılması yolundaki Halk Cephesi'nin talebi reddedilmiş, seçimlerin 7 Haziran'da yapılması yolunda karar alınmıştır.

Halk Cephesi'nin önde gelen üyelerinden Abbas Abdullah ise parlamentonun bu kararı sonrası devlet başkanlığı seçimlerinden önce demokratik sürecin sağlıklı işleyebilmesi için Yüksek Sovyetin seçimlerinin yapılmasını istemiştir (Parlamento Halk Cephesinin talebini reddetti, Milliyet, 27.03.1992; Azerbaycan 7 Haziran'da Cumhurbaşkanı seçecek, Türkiye, 27.03.1992).

Yüksek Sovyetin seçim kararı sonrası 27 Mart'ta Halk Cephesi Meclisi cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılma kararı almıştır (Şimşir, 2011). Halk Cephesinin cumhurbaşkanı adayları olan Ebulfez Elçibey, tele röportaj ile Türkiye gazetesinden Servet Kabaklı'nın sorularını cevaplamıştır. Röportaj esnasında Kabaklı, Elçibey'e, "Seçimlere Rusya'nın veya başka güçlerin gizli açık müdahalesi söz konusu olabilir mi?" sorusunu yöneltmiştir. Elçibey, "Olabilmez" diye cevaplamış ve Rusya'da demokrasiye mani kuvvetlerin olduğunu, bu kuvvetlerin Azerbaycan'da da demokrasiye mani olmaya çalışacaklarını ifade etmiştir (Kabaklı, 12.04.1992).

11 adayın yarışacağı cumhurbaşkanlığı seçimlerinin en güçlü adayları, hiç kuşkusuz Ebulfez Elçibey, Millî İstiklal Partisi Genel Başkanı İtibar Mehmedov ve Cumhurbaşkanı Vekili Yakub Memedov idi (Batur, 21.04.1992).

Seçim sürecine girildiği günlerde Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey, Türkiye gazetesi muhabiri Akif Bülbüle verdiği demeçte Sovyetler Birliği'nin dağılmasında Azerbaycan'ın önemli bir yeri olduğunu belirttikten sonra, şu görüşlere yer vermiştir:

"Maalesef yapılan son parlamento seçimleri komünistlerin hileli baskısına ve Rus desteğindeki zulmüne, bunun yanında demokratik olmayan seçim sistemine dayanılarak yapılmıştır. Bu sebeple Azerbaycan parlamentosunda eski komünistlerin sandalyeleri paylaştığı görülmüştür. Ancak son Ermeni saldırıları ve vahşeti üzerine ülkemizin başında bulunanların bazı konularda gösterdikleri acziyet, Azerbaycan halkının sabrını taşırması, bilindiği gibi devlet başkanı istifa etmek zorunda kalmış, sonra da başbakan istifa edip gitmiştir. Azerbaycan halkı demokra-

siyi kurmak istemektedir. Bütün kurumları ile halkın hür iradesine dayanan gerçek demokrasi mutlaka kurulacaktır. Devleti yeniden kurmak kolay bir iş değildir. Ordusu, eğitim sistemi, adalet sistemi, idare sistemi ve bütünüyle devlet organ ve güçlerinin teşkili ancak ülkesinin millî varlığının kaynaklarının milletinin dilinin, dininin kıymetini bilen ve milletine bu ölçüleri elde tutarak hizmet vermeyi düşünen kadroların işidir. Ucundan kenarından komünistlerle birlik olmuş ve bu talihsiz çağdışı rejimin fikriyatını benimsemiş ve yaşamasını sağlamış insanlarla bu olmaz. O sebeple diyoruz ki Azerbaycan halkı bunca zulüm ve haksızlıktan sonra kendi yolunu sağlıklı bir şekilde karar vererek tayin edecektir. Onun için diyoruz ki Allah'ın izniyle biz kazanacağız.” (Bülbül, 25.04.1992)

Başbakan Süleyman Demirel, 27 Nisan'da 220 kişilik kalabalık heyetle Türk Cumhuriyetlerini kapsayan resmi bir geziye çıkmıştır. 3 Mayıs'ta Azerbaycan'da halka hitap etmesi kararlaştırılmıştır (Kara, 2012; Demirel Bakü'de halka hitap edecek, Türkiye, 26.04.1992). Süleyman Demirel'in Bakü ziyareti öncesi Cumhurbaşkanlığı Vekili Yakup Memedov, İçişleri Bakanı Tahir Aliyev'i göreve geldiği gündenden itibaren yönetime karşı tavrı alması ve 7 Haziran'da yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde muhalefetten yana olmasını sebep göstererek görevden almış, yerine Nurettin Yusufov'u atamıştır. Bunun üzerine muhalefet yanlıları İçişleri Bakanlığı önünde toplanarak bu durumu protesto etmiştir. Protesto gösterilerinde Tahir Aliyev'in demokratik muhalefete karşı tarafsız bir tavrı takındığını ve cumhurbaşkanlığı seçimi kampanyasına müdahale etmediği belirtilmiş, Nurettin Yusufov'un muhalefeti ezmeye çalışacağı uyarısında bulunmuşlardır. Ayrıca göstericiler “Bakan görevinde kalsın, yoksa Memedov istifa etsin” diye slogan atmışlardır. Hem muhalefetin protestosu hem de Savunma Bakanı Rahim Gaziyev'in Tahir Aliyev görevine dönmediği takdirde istifa etme tehdidinde bulunması üzerine Yakup Memedov 24 saat geçmeden Tahir Aliyev'i görevine iade etmiş böylece siyasi karışıklığın büyümeden sonlanmasını sağlamıştır (Beşiroğlu, 28.04.1992).

Türk Cumhuriyetlerindeki ziyaretini tamamlayan Başbakan Süleyman Demirel ve yanındaki heyet 3 Mayıs'ta Azerbaycan'a gelmiştir. Demirel, büyükelçilik binasının açılışını yapmış ve Azerbaycan Halk Cephesi merkezine giderek cumhurbaşkanlığı seçiminde adaylığını koyan Elçibey ile görüşmüştür. Başbakan Demirel daha sonra cumhurbaşkanı seçimine katılacak diğer adayları kabul ederek bir süre görüşmüş, görüşme esnasında seçimlerin barış içinde yapılması temennisinde bulunmuş ve Türkiye'nin seçime katılan tüm adaylara eşit mesafede olduğunu söylemiştir. Buna rağmen Demirel'in heyetinde yer alan Milliyetçi Çalışma Partisi Genel Başkanı Alparıslan Türkeş, Millî İstiklal Partisi lideri İtibar Memedov'a oyların bölünmemesi için cumhurbaşkanlığı seçiminde adaylıktan çekilme-

si telkininde bulunmuş ve Elçibey'in seçim mitingine katılmıştır. Mitingde yaptığı konuşmada cumhurbaşkanlığı seçiminde Azerbaycan halkından Elçibey'e oy vermelerini istemiştir (Kara, 2012; Bila, 04.05.1992; Avrasya ile yakın ilişki, Cumhuriyet, 04.05.1992). Bu durum da Türkiye'nin Azerbaycan'daki seçimlerde Elçibey'i açıkça desteklediği kanısının oluşmasına neden olmuştur

Ömer Öztürkmen, "Elçibey mi Memedov mu" başlıklı yazısında seçimlerin iki güçlü adayının Yakup Memedov ve Elçibey olduğunu ifade etmiş ve Türk kamuoyunun Elçibey'den yana olduğunu, ancak Türk Dışişlerinde bazı yetkililerin Türkiye'nin Memedov için ağırlık koymasını istediklerini ifade etmiştir. Öztürkmen dışişlerindeki yetkililerin Memedov'dan yana tavır sergilemesinin istenme gerekçesini ise bu yetkililerin Elçibey'i heyecanlı ve aşırı tavırlar sergileyen bir mizaca sahip lider olarak görmeleri, buna karşı Memedov'u daha halim selim bir insan olduğu için Azerbaycan'ın Memedov ile daha güvenli bir geleceğe yöneleceğine kanaat getirmeleridir. Öztürkmen, Türk Hükümeti, Türk kamuoyunun arzusu hilafına dışişlerinin bu iddiasına uyar ve Memedov'dan yana imaeen dahi olsa ağırlığını koymaya kalkarsa en büyük hata olacağını belirtmiş ve Memedov cumhurbaşkanı seçilirse Azerbaycan'da hiçbir şeyin değişmeyeceği, komünizmin yerinde kalacağı uyarısında bulunmuştur (Öztürkmen, 05.05.1992).

Azerbaycan'da seçim çalışmaları devam ederken Rusya ve İran karşıtı Elçibey'in cumhurbaşkanı seçilmemesi, seçimlerin iptal edilerek mevcut düzenin devam etmesi için Moskova, Muttalibov yanlısı gruplara silah dağıtmaya başlamıştır (Tayyar, 08.05.1992; Arslan, 14.05.1992). Silahlanan Muttalibov yanlısı yüzlerce kişi 6 Mayıs gecesi parlamento binasını basarak bir darbe yapmak istemişlerse de askeri ve güvenlik birimlerinin olaya anında müdahalesi ile darbe önlenmiştir. Darbenin önlenmesinde hiç şüphesiz Milli Savunma Bakanı Rahim Gaziyev ile İçişleri Bakanı Tahir Aliyev'in büyük katkısı olmuştur.

Başarısız darbe girişimi sonrası KGB'nin örgütlediği Muttalibov yanlısı gruplar Bakü'de İran bayrakları ile bir hafta sürecek olan gösterilere başlamışlar ve Mecliste Komünist Bloğa bağlı milletvekillerinin baskısı sonucu 12 Mayıs'ta Millî Şura toplantıya çağırılmıştır (Şimşir, 2011; Tayyar, 13.05.1992; Başlamış & Beşiroğlu, 13.05.1992).

Bakü'de gösteriler devam ederken Karabağ'daki gelişmeler üzerine İran'ın arabuluculuğunda Ermenistan ve Azerbaycan devlet başkanları 7 Mayıs'ta Tahran'da bir araya gelmişlerdir (Azeri ve Ermeni liderler İran'da bugün buluşuyor, Milliyet, 07.05.1992). 8 Mayıs'ta iki devlet başkanı bir ateşkes anlaşmasını öngören ortak bildiri imzalamışlardır (Tayyar, 08.05.1992). Ateşkes kararının mürekkebi kuru-madan Ermeniler, Dağlık Karabağ'da işgal etmedikleri son yer olan Şuşa'yı topa

tutmaya başlamışlardır (Ermeniler şuşa'yı topa tuttu, Türkiye, 09.05.1992). Tanklar, zırlı araçlar ve helikopterlerin desteğinde 9 Mayıs'ta şuşa kentini ele geçirmişlerdir. Ermeniler, Hocalı'da olduğu gibi bir katliama girişmişler ve 150 Trk katletmişlerdir (Başlamış & Beşiroğlu, 10.05.1992; şuşa'da sokak savaşı, Cumhuriyet, 10.05.1992). Ermeniler şuşadan sonra Dağlık Karabağ'a koridor oluşturmak amacıyla Lain saldırmaya başlamışlardır (Ermenistan Karabağ İlhak ediyor, Milliyet, 11.05.1992; Dünya Müslüman katliamına seyirci şuşa'da göğüs göğüse savaş, Türkiye, 10.05.1992). Bu gelişmeler zerine Hak Cephesi lideri Elçibey seçim çalışmalarını durdurmuş ve herkesin cepheye koşması emrini vermiştir (Yüzlerce şehit veren Karabağ mücahitleri ant içtiler kurtaracağız, Türkiye, 11.05.1992).

Nur Batur, "Karabağ'da Ermeni stratejisi" başlıklı yazısında İnan'da yapılan ateşkes anlaşmasından sonra şuşa'nın düşmesini değerlendirmiş ve Ermenistan'ın oyununda İnan Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin de yer aldığını, yine bu oyuna Azerbaycan Cumhurbaşkanı Vekili Memedov'un da alet olduğunu belirtmiş ve bu durum Azerbaycan'ı karıştıracağa benziyor, demiştir. Ayrıca Batur yazısında "şimdi gündemdeki ilk soru 7 Haziran seçimleri yapılabilir mi sorusudur" diye ilave etmiş ve Memedov taraftarlarının Karabağ'da çarpışan Halk Cephesi milislerini suçlayıp, seçimleri erteleyebileceği söylentilerinin olduğunu ifade etmiştir. Batur, Memedov'un baştan beri seçimleri ertelemek istediği kanısının Azerbaycan'da yaygın olduğunu, seçimlerin ertelenmesi halinde ise Azerbaycan'ın karışacağına kesin gözüyle bakıldığını, hatta bir iç savaşın bile gündeme gelebileceğini belirtmiştir (Batur, 11.05.1992). Milliyet gazetesinin Moskova muhabiri Cenk Başlamış, "Muttalibov içten vuruyor" başlıklı haberinde Ermenilerin Karabağ'da başlattığı büyük saldırı nedeniyle Azerbaycan'da huzursuz saatler yaşanırken eski Cumhurbaşkanı Muttalibov'un iktidara dönebilmek amacıyla darbe yapmaya hazırlandığını ifade etmiştir. Cenk Başlamış'ın haberinin kaynağı ise Baküde yayınlanan Azadlık gazetesidir. Azadlık gazetesi adının açıklanmasını istemeyen Azeri KGB'sinden bir yetkilinin gazeteye yaptığı açıklamayı sütunlarına taşımış ve Muttalibov'un, Azerbaycan ve Rus KGB'lerinin yardımı ile bir darbe düzenlemek için hazırlıklarını sürdürdüğünü, darbeyi Muttalibov'a yakınlığı ile bilinen Ulusal Güvenlik Bakanı İlhseyin Hüseyinov'un planladığını, "Kardeşlik" ve "Tövbe" oŗgtlerinin de planın sahnelenmesinde rol üstleneceğini söylemiştir. Yetkili, darbe planına göre önce Baküde olayların başlatılacağını, TV binası ile önemli kuruluşların ele geçirileceğini ve Muttalibov'un iktidara getirileceğini bildirmiştir (Başlamış, 11.05.1992). Muttalibov ise kendisinin darbe yapacağı yönündeki haberlerin kasıtlı olarak Rus basını tarafından çıkarıldığını ifade etmiş ve böyle bir darbe girişimini yalanlamıştır (Beşiroğlu, 12.05.1992).

12 Mayıs'ta Millî şura toplanmış ve toplantı gece yarısına kadar devam etmiş-

tir. Parlamento binasının kapısına dayanan silahlı göstericilerin baskısı sonucu Millî Şura, Halk Cephesi temsilcilerinin şiddetli itirazlarına rağmen Yüksek Sovyeti 14 Mayıs'ta olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Halk Cephesi bu toplantıya katılmama kararı almış, Halk Cephesi Başkan Yardımcısı Tefik Kasımov ve Halk Cephesi Meclis Başkanı Arif Hacıyev'in Meclis salonuna sadece gözlemci gibi katılmasını kararlaştırmıştır (Şimşir, 2011). Her iki yetkili de Milliyet gazetesine demeç vermişlerdir. Tefik Kasımov yaşanan siyasal gelişmeleri Moskova senaryosu olarak nitelemiş ve Muttalibov taraftarlarının bir darbe hazırlığında olduğunu söylemiştir. Arif Hacıyev ise bu toplantının Baküde iç savaşa ferman vermek demek olduğunu ifade etmiş ve "Ermenilerin Karabağ ile Ermenistan arasında koridor açmalarına yardım edecektir. Ve Azerbaycan hükümeti bunları Moskova'nın senaryosu ile yapıyor. Azerbaycan 15 Mayıs'ta Taşkent'te toplanacak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) doruğunda imza atmak için hazırlık yapıyor" demiştir (Başlamış & Beşiroğlu, 10.05.1992).

AYAZ MUTTALİBOV'UN YENİDEN DEVLET BAŞKANI OLMASI VE KARŞI DARBE

Hocalı Soykırımı'nın ardından muhalefetin tepkileri üzerine görevden istifa etmek zorunda kalan Muttalibov, dolgun bir maaşla Baküde yaşamaya başlamışsa da yandaşları ile görüşmelere devam etmiş ve uygun bir ortamın oluşmasını beklemiştir. Muttalibov sonrası Azerbaycan'da siyasi istikrar sağlanamadığı gibi, Dağlık Karabağ'da milis güçlerinin de başarı sağlayamamaları üzerine Muttalibov, Moskova ve İran'ın da desteğini alarak yandaşlarını silahlandırmaya başlamış ve 6 Mayıs'ta başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur. Başarısız darbe girişimi sonrası hem Azerbaycan'da hem de cephede Muttalibov'u yeniden harekete geçirecek gelişmeler olmuştur. 9 Mayıs'ta Ermeniler ateşkese rağmen Şuşa'yı ele geçirmişler, ülkede siyasi karışıklık da baş göstermiş ve Cumhurbaşkanı Vekili Memedov sıkıyönetim ilan etmiştir. Ayrıca Millî Şura, 14 Mayıs'ta Yüksek Sovyeti muhalefetin direnmesine rağmen Karabağ'da ve genelde ülkedeki durumu görüşmek üzere olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Eski komünist milletvekillerinin çoğunlukta olduğu Yüksek Sovyet toplantısı komünist yönetime bağlı milislerin ve özel KGB birliklerinin silahlı kuşatması altında gerçekleşmiş ve Yüksek Sovyet; Muttalibov'un 6 Mart tarihli istifasını oy çokluğuyla geçersiz ilan etmiş ve görev tekrar Muttalibov'a verilmiştir. Üyelerinin yarısını muhalefet milletvekillerinin oluşturduğu Millî Şura lağvedilmiştir. Ülkede bütün siyasi faaliyetler durdurulmuş ve 7 Haziran seçimleri iptal edilmiştir. Ayrıca 6 Mart kararlarında etkili olan milletvekillerinin dokunulmazlıklarını kaldırmak için çalışmalar başlatılmıştır.

Yeniden Cumhurbaşkanlığına getirilen Muttalibov, yaptığı konuşmada Azerbaycan'da asayışı sağlamak gerektiğini belirtmiş ve “gerekirse diktatörlük kurarım” diyerek muhalefete gözdağı vermiştir. Muttalibov, Hocalı Soykırımının ve Şuşa'nın kaybedilmesinin sebebinin Azerbaycan'ın BDT'nin ortak askeri yapısı içinde yer almaması olduğunu savunmuştur. Muttalibov, Rusya ile Azerbaycan arasında ikili anlaşma yapılması çağrısında bulunarak, “Eğer Bakü, Moskova ile çatışmaya girmemiş olsaydı Şuşa kaybedilmezdi” demiştir. Konuşmasının devamında Muttalibov, yeniden devlet başkanlığı görevine getirilmesinin yasadışı olmadığını da savunarak konuşmasını “seçilmemin neden yasaları ihlal edeceğini anlamıyorum, beni parlamento görevden almıştı. Şimdi de parlamento bu görevi iade etti” diyerek bitirmiştir (Şimşir, 2011; Başlamış & Beşiroğlu, 15.05.1992; Mustafa, 15.05.1992).

Muttalibov'un Yüksek Sovyet tarafından yeniden Cumhurbaşkanı görevine getirilmesi üzerine Halk Cephesi, bu kararı protesto etmek amacıyla bir miting düzenlemiş ve halkı direnişe çağırmıştır. Halk Cephesinin çağrısından sonra Halk Cephesi binası öğleden sonra adeta etten duvar örülerek korumaya alınmıştır. Halk Cephesini destekleyen 10 bin kişiye saat 22.00'de hitap eden Elçibey, Muttalibov'un göreve getirilmesinin Moskova'nın eliyle tezgâhlanan bir darbe olduğunu, bu sebeple de “öldü var, döndü yok” dedikten sonra Yüksek Sovyetin aldığı bu kararın da anayasaya ve demokratik kurallara aykırı olduğunu, Halk Cephesinin bunu tanımayacağını belirtmiş ve tüm dünya devletlerinden de bu kararı tanımasını istemiştir. Konuşmasının devamında Elçibey, Halk Cephesinin dört yıldır Karabağ'da savaştığını, kendilerine uygulanan baskılara sabırla göğüs gerdiklerini, ancak artık sabırlarının taşıdığını, demokrasiye sonuna kadar bağlı olduklarını, bununla birlikte Azerbaycan'ın gerçek bağımsızlığı için kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarını ifade etmiştir. Elçibey, yönetime 15 Mayıs saat 15.00'e kadar alınan kararlarının tamamını iptal etmesi için süre tanımış, bu yapılmadığı takdirde de harekete geçeceklerini belirtmiştir. Bir saat süren konuşmasını ise “Ya İstiklal, Ya Ölüm” şeklinde tamamlamıştır.

Saat 23.30'da Halk Cephesi Başkan Yardımcısı İskender Hamidov halka seslenerek Bakü'deki askeri birliklerin kendilerine katılmakta olduğunu, sabaha karşı ilk zırhlı birliklerin geleceğini söylemiştir. Türk bayrakları ile donatılan Halk Cephesi önündeki mitingde sürekli mehter marşı çalındığı gibi sık sık Türk İstiklal Marşı söylenmiş ve “Türkiye, Türkiye” sloganları atılmıştır (Şimşir, 2011).

Sabaha karşı saat 03.30'da Hamidov'un bahsettiği üç zırhlı taşıyıcı ile 200 kişilik askeri birlik Halk Cephesi önüne gelmiş ve büyük coşkuyla karşılanmıştır. Zırhlı birlikler Halk Cephesi önüne gelirken yapılan anonsta “Azerbaycan 200 yıl

sonra öz benliğine kavuşmuş, kendi tanklarımız bizi korumaya gelmiştir” denilmiştir. Balkonda Atatürk resminin sarkıtılması üzerine de kalabalık uzun süre “Atatürk, Atatürk” diye tezahürat yapmıştır.

Ültimatomun süresince Bakü’de gergin bekleyiş devam ederken Devlet Başkanlığı Sarayı önündeki güvenlik kuvvetlerinin sayısı artırılmış, resmi binalar da BDT’nin silahlı kuvvetlerine bağlı Rus askerlerinin korumasına alınmıştır. TRT Avrasya televizyonu ile Rusya ve Azerbaycan televizyonu yayınları da öğleden sonra kesilmiştir. Ültimatom süresinin yerel saatle 15.00’te dolmasından sonra Halk Cephesi önünde toplanan yaklaşık 50 bin kişi parlamento binasına doğru yürüyüşe geçmiştir. Bu sırada Rus askerleri parlamento binasına tepeden bakan Moskova Oteli’nin balkon ve odalarından göstericilerin üzerine ateş açmışlardır. Üzerlerine ateş açılmasına aldırmayan kalabalık parlamento binası önünde “Kahrolsun Muttalibov! Yaşasın Azerbaycan!” diye slogan atmaya başlamış, yaklaşık bir saat süren çatışmalardan sonra Halk Cephesi taraftarları parlamento binasını ele geçirmışler ve binaya bağımsız Azerbaycan bayrağı çekmişlerdir. Daha sonra kalabalık Başkanlık Sarayı’na yönelmiş, yerel saatle 20.00’de binanın denetimini ele geçiren muhalefet, Muttalibov’a binayı terk etmesi için yarım saat süre tanıımış ve binayı terk etmemesi halinde binaya baskın düzenleneceği uyarısında bulunulmuştur. Bu arada Taşkent’teki BDT zirvesine katılmasını engellemek için de havaalanı muhalifler tarafından ablukaya alınmıştır. Verilen sürenin dolması üzerine saraya giren muhalefet mensupları, Muttalibov ve yardımcıları tarafından terk edilmiş boş bina ile karşılaşmışlardır.

Azerbaycan televizyonu ve yayın merkezinin ele geçirilmesi sonrası TRT Avrasya televizyonu da yayınına yeniden başlamıştır. Halk Cephesi liderlerinden İsa Kamberov Azerbaycan televizyonunda yaptığı konuşmada Halk Cephesi’nin iktidarı ele geçirdiğini, Cumhuriyet’teki her yerin kontrol altına aldığını duyurmuştur. İsa Kamberov, Yüksek Sovyetin kendi kendisini fethederek bütün yetkilerini Millî Şura’ya devretmesini istemiştir (Halk Cephesi Azerbaycan’da duruma hâkim, Türkiye, 16.05.1992; Başlamış & Beşiroğlu, 16.05.1992; Öge Golt, 16.05.1992; Arcayürek, 16.05.1992).

Muttalibov darbesine karşı yapılan girişim başarılı olunca Millî Şura 15/16 Mayıs gecesi saat 02.00’de toplanmıştır. Toplantıda Muttalibov darbesi üzerine 14 Mayıs günü Yüksek Sovyetin almış olduğu bütün kararlar iptal edilmiştir (Şimşir, 2011; Berber, 17.05.1992). Ayrıca Millî Şura 16 Mayıs sabahı yaptığı toplantıda hükümet üyelerini de belirlemiştir. Muttalibov tarafından başbakanlığa getirilen Başbakan Rahim Hüseyinov, Yakup Memedov’un ısrarcı olması hatta Millî Şura’yı istifa ile tehdit etmesi üzerine koltuğunu korumuştur. Bazı bakanlıklara ise kritik

atamalar yapmıştır. Elçibey'in yardımcısı İskender Hamidov İçişleri Bakanlığı'na, Mehmet İsmailov Televizyon İdaresi Başkanlığına, Ulusal Güvenlik Bakanlığına da Fahrettin Tahmazov getirilmiştir. Atamalar Cumhurbaşkanı Vekili Yakup Memedov tarafından kabul edilerek onaylanmıştır (şimşir, 2011).

AYAZ MUTTALİBOV'A YAPILAN KARŞI DARBE SONRASI AZERBAJCAN'DAKİ SİYASİ DURUM

16 Mayıs'ta Bakü başta olmak üzere ülkenin her yerinde sokakları dolduran binlerce halk bayram coşkusu ile kutlama yaparken Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey Azerbaycan televizyonunda halka hitaben yaptığı konuşmada Millî şuranın aldığı kararları duyurmuş, amaçlarının Azerbaycan'da hukukun üstünlüğüne dayalı bir yönetim biçimi kurmak olduğunu belirtmiştir. Elçibey konuşmasında 7 Haziran'da yapılması kararlaştırılan seçimlerin tehir edilmeyeceğini ve zamanında yapılacağını, olağanüstü hal uygulamasının da kaldırıldığını söylemiştir. Ayrıca Elçibey halkın normal düzen avdet edinceye kadar kendilerine fiili desteğinin devam etmesini de istemiş ve kimseye karşı kan davası gütmeyeceğini, hiç kimsenin hukuk dışı uygulamaların hedefi haline getirilemeyeceğini ifade etmiştir (Bakü'de Bayram, Türkiye, 17.05.1992; Halk Cephesi lideri Elçibey duruma hâkim, Türkiye, 17.05.1992).

Azerbaycan Halk Cephesi Başkan Yardımcısı Sabit Bağirov'da yaptığı açıklamada KGB, İran ve Ermenistan'ın desteği ile hareket eden Ayaz Muttalibov'a karşı başlatılan halk hareketinin başarı ile sonuçlandığını, durumun şimdilik sakin olduğunu, ancak birkaç gün daha teyakkuz durumunun devam edeceğini, Azerbaycan'ın yönetiminin de şu anda Millî şura elinde olduğunu söylemiştir (Azerbaycan Halk Cephesi Başkan Yardımcısı açıklama yaptı, Türkiye, 17.05.1992).

Azerbaycan'da iç çekişmeler yaşanırken Ermenistan Dağlık Karabağ koridorunu açmak için Laçine başlattığı saldırılara yoğunluk vermiştir (Laçin'de kanlı çarpışmalar, Türkiye, 18.05.1992; Berber, 18.05.1992) 18 Mayıs'ta Laçin düşmüştür (Laçin düştü, Türkiye, 19.05.1992; Laçin düştü, Cumhuriyet, 19.05.1992). Laçin'in düşmesi ile birlikte Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasındaki koridor açılmıştır. Bu arada seçim çalışmalarına yeniden başlanmış ve seçimlerin güçlü adaylarından olan Millî İstiklal Partisi Başkanı İtibar Mehmedov, gün birlik günü diyerek seçimlerden çekilmiştir (Elçibey en güçlü aday, Türkiye, 18.05.1992). Yakup Memedov ise cumhurbaşkanlığı adaylığı için Cumhurbaşkanı Vekilliğinden istifa etmiş, bunun üzerine Yüksek Sovyet toplanmış, gündemin ilk maddesi olarak ise Yakup Memedov'un istifa dilekçesi üzerinde oylama yapılmıştır. Oylama da Memedov'un istifası kabul edildiği için Yüksek Sovyetin o günkü oturumuna

başkanlık eden Ziyad Sametzade, bu durumun ülkede bir iktidar boşluğu doğurduğunu, yürütmenin başsız kaldığını ifade etmiş ve parlamentonun yeni başkanı seğmesini istemiştir. 5 gün önce Ayaz Muttalibov'un yeniden cumhurbaşkanlığına getirilmesi için oy kullanmış olan komünist milletvekillerin tamamı yaptıkları konuşmalarda İsa Kamberov'un bu görev için en uygun kişi olduğu konusunda birleşmişlerdir. İsa Kamberov programı ile ilgili olarak bilgi vermek üzere yaptığı açıklamada; "Benim programım Halk Cephesinin programıdır. Benim platformum Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey'in platformudur" demiştir. Konuşmasında Kamberov en acil görev olarak Bak ve öteki yerleşim merkezlerinde sknet ve istikrarı sağlamak ile cephedeki savunmayı gclendirmeyi gördüğünü belirtmiştir (Berber, 20.05.1992; İsa Kamberov Parlamento Başkanı oldu, Türkiye, 19.05.1992).

Azerbaycan'da siyasi karışıklık bertaraf edildiği için altı adayın yarıştığı seğimler 7 Haziran'da yapılmış ve halkın % 59.4'n alan Elçibey Cumhurbaşkanı seilmiştir (Başlamış, 09.06.1992; Pala, 09.06.1992).

SONUÇ

Kadim Türk yurdu olan Dağlık Karabağ'ın demografik yapısı Rusya'nın 19. yüzyılda bölgeyi işgal etmesi ile değiştirilmeye başlanmış, bölgeye yerleştirilen Ermeniler 20. yüzyılın başında Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlamak için burada yaşayan Türklere karşı katliamlar yaptıkları gibi, Moskovadan da Dağlık Karabağ'ın kendilerine verilmesini istemişlerdir. Bu isteklerinin Moskova tarafından kabul edilmemesi ve Sovyet Rusya'nın yıkılma sürecine girmesi zerine Dağlık Karabağ sorunu alevlenmiş ve 1988'de kkk çaplı çatışmalara dönüşmüştür. İ birliği sağlayan Ermenistan, zellikle Sovyet Rusya, ABD ve Fransa'dan aldığı askeri yardımlar ile i birliğini sağlayamayan ve bu arada Millî ordusunu da kurmamış olan Azerbaycan topraklarına yönelik bir işgale giriştiği gibi Dağlık Karabağ Ermenileri de saldırılarına hız vermiştir. İki cephede savaşmak zorunda kalan başta Halk Cephesinin oluşturduğu milis gclerine, Halk Cephesinin gücünün zayıflaması için, dönemin Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov, destek vermemiştir. Askeri deneyimden yoksun, silah ve mühimmatı yetersiz milis gcleri Ermeni saldırılarına karşı başarılı olamamışlar ve Dağlık Karabağ'ın köy ve şehirleri Ermenilerin eline geçmeye başlamıştır.

Dağlık Karabağ şehirlerinin birer birer düşmesi halkın tepkilerine neden olmuş, özellikle de 25-26 şubat 1992'deki Hocalı Soykırımı Azerbaycan halkının Muttalibov'a karşı sokağa çıkmasına yol amıştır. Halkın protestoları ve muhalefetin baskıları sonucu Muttalibov 6 Mart'ta istifa etmek zorunda kalmıştır. Mut-

talibov'un istifası sonrası ¼lkede gerginlik kısmen de olsa sona ermiş, cepheden g¼zel haberler gelmeye başlamıştır. Ancak cephedeki başarılar uzun s¼rmemiř ve yoğun Ermeni saldırıları yeniden başlamıştır. Bu arada 7 Haziran'da yapılacak cumhurbaşkanlığı seçiminin en g¼çlü adayı Ebulfez Elçibey'in cumhurbaşkanı olmaması için Moskova, Tahran ve Azerbaycan içindeki İnan ve Rusya yanlıları harekete geğmiş, eski d¼zenin devamı için Muttalibov'u tekrar iktidara getirme planları yapmışlardır. Muttalibov'u iktidara getirmek için yapılan 6 Mayıs darbesi, alınan askeri ¼nlemler neticesinde başarılı olmamıştır. Fakat bu kez devreye İnan girmiş, s¼zde Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki savaşı sona erdirmek için ateşkes girişimlerine başlanmıştır. 8 Mayıs'ta bir ateşkes imzalanmış olmasına rağmen Dağlık Karabağ'da son Azerbaycan toprağı olan şuşa'ya da Ermeniler yoğun bir saldırı başlatmışlar ve şuşa, silah kullanılmadan 9 Mayıs'ta teslim edilmiştir.

şuşa'nın işgali Muttalibov'a tekrar iktidar yolunu ağmış ve kom¼nistlerin yoğun olduğu Azerbaycan Y¼ksek Sovyeti, ¼lkede olaęan¼st¼ hal ilan kararı almış ve siyasi faaliyetleri de yasaklamıştır. Y¼ksek Sovyet, 14 Mayıs'ta Muttalibov'u yeniden cumhurbaşkanlığı g¼revine getirmiştir. Ayrıca 7 Haziran'da yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seğimlerini de iptal etmiştir. Bu gelişmeler ¼zerine Halk Cephesi lideri Elçibey, halkı sokağa çağırımış ve Y¼ksek Sovyete de aldığı kararları geri almak için 15 Mayıs saat 15.00'e kadar s¼re tanımıştır. Y¼ksek Sovyetin aldığı kararları geri almaması ¼zerine on binlerce kişi saat 15.00'ten itibaren parlamento binasına doğru y¼r¼y¼ře geğmiş, BDT'nin Rus askerleri halkın ¼zerine ateş ağmıştır. Yaklaşık bir saat s¼ren çarpışmalardan sonra parlamento binası ve Cumhurbaşkanlığı konutu ele geğirilmemiştir. B¼ylece Muttalibov'un kısa s¼ren iktidarı halkın darbesi ile sona ermiştir.

Milli ordusu olmayan Azerbaycan'ın Ermenilere karşı aldığı yenilgi iç siyasetinin istikrarsızlaşmasına neden olurken, iç siyasetteki istikrarsızlık da cephede yenilgilerin alınmasına neden olmuştur. Bu sebeple ve son kertede Laçın'ın de Ermenilerin eline d¼řmesi ile birlikte Azerbaycan, Dağlık Karabağ topraklarını tamamen kaybetmiş. Dağlık Karabağ Ermenistan ile birleşmiştir. Cephede olumsuzluklar yaşanırken 7 Haziran'da seğimler yapılmış ve Azerbaycan Halk Cephesi'nin lideri Ebulfez Elçibey Cumhurbaşkanı seğilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Gazeteler

Arcay¼rek, C. (16.05.1992). Kutu İçinde Kutu. *Cumhuriyet*.

Arslan, A. A. (14.05.1992). ABD'nin Bak¼ B¼y¼kelęisi Finn: Azerbaycan'da iç harp ¼ıkabilir. *T¼rkiye*.

Tarih Araştırmaları VI

- Arvas, M. (06.03.1992). Karabağda askerler saf değiştiriyor. *Türkiye*.
- Arvas, M. (07.03.1992). Muttalibov istifa etti. *Türkiye*,
- Arvas, M. (08.03.1992). Azeriler karşı harekatta. *Türkiye*.
- Arvas, M. (09.03.1992). Ermenilerin gözü korktu. *Türkiye*.
- Avrasya ile yakın ilişki. (04.05.1992). *Cumhuriyet*.
- Azerbaycan yönetimi sertleşiyor. (08.03.1992). *Cumhuriyet*.
- Azerbaycan 7 Haziran'da Cumhurbaşkanı'nu seçecek. (27.03.1992). *Türkiye*.
- Azerbaycan Halk Cephesi Başkan Yardımcısı açıklama yaptı. (17.05.1992). *Türkiye*.
- Azerbaycan'da muhalefet tam demokrasi istiyor. (10.03.1992). *Türkiye*.
- Azeri gençler feryat ediyor bize silah gönderin. (14.03.1992). *Türkiye*.
- Azeri milletvekilleri ihlal edildiği iddia edilen Kars Anlaşmasına yakın takip. (26.03.1992). *Milliyet*.
- Azeri ve Ermeni liderler İran'da bugün buluşuyor. (07.05.1992). *Milliyet*.
- Bakü yönetimi çöktü. (07.03.1992). *Cumhuriyet*.
- Bakü'de Bayram. (17.05.1992). *Türkiye*.
- Başlamış, C. (11.05.1992). Muttalibov içten vuruyor. *Milliyet*.
- Başlamış, C, Beşiroğlu, R. (10.05.1992). Karabağ düştü: Memmedov Türkiye ve İran'dan yardım istedi. *Milliyet*.
- Başlamış, C, Beşiroğlu, R. (13.05.1992). Karabağ, Azerbaycan'ı karıştırdı. *Milliyet*.
- Başlamış, C, Beşiroğlu, R. (14.05.1992). Bakü'de iç savaş korkusu. *Milliyet*.
- Başlamış, C, Beşiroğlu, R. (15.05.1992). Muttalibov yeniden başkan. *Milliyet*.
- Başlamış, C, Beşiroğlu, R. (16.05.1992). Darbeye karşı darbe. *Milliyet*.
- Başlamış, C. (09.06.1992). Halk Cephesi lideri Azerbaycan başkanı. *Milliyet*.
- Batur, N. (01.03.1992). Karabağ'da savaş Bakü'de kavga. *Milliyet*.
- Batur, N. (03.03.1992). Azerbaycan karışabilir Ayaz Muttalibov'un koltuğu tehlikede. *Milliyet*.
- Batur, N. (06.03.1992). Azerbaycan'da iç savaş tehlikesi. *Milliyet*.
- Batur, N. (07.03.1992). Bakü'de beklenen iç politik patlama oldu: Muttalibov istifa etti. *Milliyet*.
- Batur, N. (21.04.1992). Azerbaycan cumhurbaşkanlığı için 11 aday yarışacak. *Milliyet*.
- Batur, N. (11.05.1992). Karabağ'da Ermeni stratejisi. *Milliyet*.
- Berber, A. T. (17.05.1992). Bakü'de bayram Laçin'de kan. *Cumhuriyet*.
- Berber, A. T. (18.05.1992). Ermeniler Laçin'i yakıyor. *Cumhuriyet*.
- Berber, A. T. (20.05.1992). Azerbaycan'a yeni başkan: Kamberov. *Cumhuriyet*.
- Beşiroğlu, R. (25.02.1992). Muhalefet Muttalibov'un istifasını istedi. *Milliyet*.
- Beşiroğlu, R. (06.03.1992). Bakü'de iktidar kavgası. *Milliyet*.
- Beşiroğlu, R. (10.03.1992). Ağır silahları ele geçirmek için Ermenistan'daki füze üstünü bastılar. *Milliyet*.
- Beşiroğlu, R. (13.03.1992). İmdat Ağdam düşüyor. *Milliyet*.
- Beşiroğlu, R. (28.04.1992). Ziyaret öncesi Bakü karışık. *Milliyet*.
- Beşiroğlu, R. (12.05.1992). şuşa'nın düştüğü kesinleşti: Bakü kan ağlıyor. *Milliyet*.
- Bila, F. (04.05.1992). Türkeş Demirel'in sözcüsü mü. *Milliyet*.
- Bülbül, A. (25.04.1992). Azerbaycan Halk Cephesi lideri iddialı konuştu: Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanırım. *Türkiye*.
- Çetin yine Bakü'de. (05.03.1992). *Milliyet*.
- Çınar, Y, Beşiroğlu, R. (12.03.1992). Halk Cephesi Muttalibov'u devirmeyi başardı ama yeni yönetimden endişeli. *Milliyet*.
- Dağlık Karabağ'da kanlı çarpışmalar. (13.03.1992). *Cumhuriyet*.
- Demirel Bakü'de halka hitap edecek. (26.04.1992). *Türkiye*.
- Dünya Müslüman katliamına seyirci şuşada göğüs göğüse savaş. (10.05.1992). *Türkiye*.
- Elçibey en güçlü aday. (18.05.1992). *Türkiye*.
- Ermeniler şuşa'yı topa tuttu. (09.05.1992). *Türkiye*.
- Ermenistan Karabağ İlhak ediyor. (11.05.1992). *Milliyet*.

Tarih Araştırmaları VI

- Halk Cephesi kaygılı. (29.02.1992). *Milliyet*.
- Halk Cephesi Azerbaycan'da duruma hâkim. (16.05.1992). *Türkiye*.
- Halk Cephesi lideri Elçibey duruma hâkim. (17.05.1992). *Türkiye*.
- İsa Kamberov Parlamento Başkanı oldu. (19.05.1992). *Türkiye*.
- Kabaklı, S. (12.04.1992). Azerbaycan cumhurbaşkanı adayı ile telefon röportajı. *Türkiye*.
- Karabağ Katliamı. (08.03.1992). *Milliyet*.
- Karabağ'da şehit olan Azerilerden 30'u daha törenle toprağa verildi.(04.03.1992). *Türkiye*.
- Laçin düştü. (19.05.1992). *Türkiye*.
- Laçin düştü. (19.05.1992). *Cumhuriyet*.
- Laçin'de büyük çatışma. (17.05.1992). *Türkiye*.
- Laçin'de kanlı çarpışmalar. (18.05.1992). *Türkiye*.
- Mustafa, E. (15.05.1992). Azerbaycan karıştı. *Türkiye*.
- Muttalibov istifa etti. (07.03.1992). *Türkiye*.
- Muttalibov'a karşı gösteri hazırlığı. (01.03.1992). *Türkiye*.
- Pala, E. (09.06.1992). Seçim Azerilerin moralini artırdı. *Cumhuriyet*.
- Parlamento Halk Cephesinin talebini reddetti. (27.03.1992). *Milliyet*.
- Öge Golt, H. (16.05.1992). Bakü Notları. *Cumhuriyet*.
- Öztürkmen, Ö. (05.05.1992). Elçibey mi Memedov mu?. *Türkiye*.
- Şuşa'da sokak savaşı. (10.05.1992). *Cumhuriyet*.
- Tayyar, Ş. (08.05.1992). Azerbaycan'da iç savaş korkusu. *Milliyet*.
- Tayyar, Ş. (13.05.1992). Azerbaycan'da darbe girişimi. *Milliyet*.
- Üç Gün Yas. (29.02.1992). *Türkiye*.
- Yönetime suçlama. (04.03.1992). *Milliyet*.
- Yüzlerce şehit veren Karabağ mücahitleri ant içtiler kurtaracağız. (11.05.1992). *Türkiye*.

2. Telif Eserler

- Acaloğlu, A. (2021). Karabağ Sorununu Tarihi Arka Planı ve Kronolojisi. Haydar Çakmak (Ed.), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu* içinde (9-31). Ankara: Yenisey Yayıncılık.
- Ahmedov, E. (2017). Ermenistan'ın Etnik temizlik, Soykırım ve Saldırganlık Politikasının Aşamaları. Cavid Kasımlı, İsa Arslan (Der.), *Azerbaycan ve Dağlık Karabağ üzerine Analizler* içinde (73-86). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Aslanlı, A. (2015). *Karabağ Sorunu ve Türkiye Ermenistan İlişkileri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Attar, A. (2005). *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1972). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, (3). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cabbarlı, H. (2021). Ermenistan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ Politikası. Haydar Çakmak (Ed.), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu* içinde (33-114). Ankara: Yenisey Yayıncılık.
- Dinç, M. E. (2021). *Kütü'l Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa*. (İkinci baskı). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Ekici, Y. (2020). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Gürcistan'ın Bu Birliğin Üyesi Olmasındaki Yeri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (15). 158-168. DOI: 10.46400/uygur.732972
- İbadov, A. (2007). *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir.
- Kara, A. (2012). *Turgut Özal ve Türk Dünyası*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Keykurun, N. (1998). *Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar (1905-1920)*. Ankara: İlke Yayınları.
- Mehmetov, İ. (2009). *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı, Eskiçağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi*. Ekber N. Necef, Şamil Necefov (Türkçe Yay. Haz.), İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Nesibli, N. L. (2021). Rusya'nın Karabağ Siyaseti. Haydar Çakmak (Ed.), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu* içinde (131-142). Ankara: Yenisey Yayıncılık.

Tarih Araştırmaları VI

- Seyyidova, S. (2014). Ermenistan'ın Dağlık Karabağı İlhak Siyaseti (1988-1994). Cavid Kasımlı, Er-
tan Efegil (Der.), *Dağlık Karabağ Üzerine Yazılar* içinde (119-137). İstanbul: Gündoğan Yayın-
ları.
- Şihaliyev, E. A. (2004). *Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İnan, Türkiye Rekabeti ve Ermeni Faktörü*.
Ankara: Natürel Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2011). *Azerbaycan*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tosik Dinç, F. (2015). *Ahıska Türkleri (1800-1921)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ya-
yımlanmamış Doktora Tezi. Elazığ.
- Yeşilot, O. (2008). Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Der-
gisi*, (36). 187-199.
- Yıldız Özkahraman, D. (2015). *Hocalı Soykırımı*. İstanbul: Togan Yayıncılık.